

РОСТОЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ І НІМЕЦЬКІ ГУМАНІСТИ

У статті йдеться про створення найстарішого на Балтиці Ростоцького університету та про його діяльність у XV-XVI ст. Розглядаються питання матеріального забезпечення університету і організації в ньому навчального процесу, порядку обрання на викладацькі посади і надання вчених ступенів, змісту університетської автономії. З'ясовуються соціальний та національний склад студентів, а також характер змін у навчальному процесі після появи в університетських стінах видатних німецьких гуманістів.

Потреби, пов'язані з економічним піднесенням ганзейських міст, постійні дипломатичні контакти Ганзи з сусідніми країнами, ускладнення внутрішньоміської і територіально-князівської

системи управління - все це конче вимагало підготовки кваліфікованих спеціалістів. На початку XV ст., коли визначальні позиції в ганзейському об'єднанні закріпилися за вендськими містами

на чолі з Любеком, виникла необхідність у створенні в цьому регіоні власного університету. Вибір впав на Росток. Він мав статус приватно-сеньоріального міста, був розташований у межах територіальних володінь мекленбурзьких герцогів, але при тому володів правом широкого самоврядування. За домовленістю з ратом 8 вересня 1418 р. Йоганн IV і Альбрехт V Мекленбурги, а також голова місцевої церкви єпископ Шверінський клопоталися перед Римом про заснування в Ростокі університету [1]. Дозвіл був наданий 13 лютого 1419 р. буллою папи Мартіна V, а 12 листопада 1419 р. відбулася урочиста інавгурація [2]. Новоутворений університет розчинив свої двері перед бажаючими здобути освіту. Росток перетворився на університетське місто, життя в ньому завдяки невгамовному студентству набуло нового колориту. Цьому найстарішому на Балтиці університету судилося відіграти виключну роль у культурному розвитку регіону. Цілком заслужено вже у XV ст. він здобув назву «світоч Півночі».

Історія Ростоцького університету здавна привертала увагу дослідників. Частина німецьких істориків XIX - початку XX ст. перебільшувала значення католицької церкви в його заснуванні й діяльності [3]. Інші, навпаки, розглядали університет як творення світських властей, які виявили виключну освіченість і далекоглядність [4]. Сучасні автори в основному синтезують ці дві концепції, доповнюючи їх тим, що в створенні й розвитку університету визначальну роль відіграла Ганза [5]. Вони прагнуть з'ясувати соціально-економічні й політичні передумови утворення університету, приділяють увагу зародженню в його стінах опозиційних настроїв, ролі гуманізму в розвитку освіти і науки [6].

У відкритті університету були зацікавлені різні сили, але насамперед, безумовно, ганзейське бюргерство: адже успішність його торгово-політичної діяльності та належне функціонування системи міського самоврядування вже не мислилися без забезпечення їх освіченими кваліфікованими фахівцями. Не меншу потребу у високопрофесійних кадрах відчували також територіальні володарі. Поступове ускладнення і розгалуження органів князівської адміністрації, конкретні реалії мінливого життя, постійні контакти з містами (часом з приводу спірних і нерегульованих проблем) висували серйозні вимоги до професійно-освітнього статусу князівських службовців. Не випадково, надаючи університету привілеї, Мекленбурги відзначали у своїй грамоті, що «зміцненням держави, збільшенням її багатства і славними діяннями видатних осіб повинна управ-

ляти вченість». Власні цілі переслідувала і католицька церква - головний носій і захисник тогочасної офіційної ідеології. Папська булла, санкціонуючи відкриття Ростоцького університету, визначила його основну мету як «поширення імені Божого і зміцнення католицької віри» [7].

Ростоцький університет виник у період найвищої могутності Ганзи, і саме цим, скоріш за все, пояснюється його доволі міцне матеріальне становище. Головне джерело надходження грошових коштів до університету становили дотації міського рагу. Він надав у розпорядження університету навчальні будинки і гуртожитки для студентів та викладачів, щороку виділяв для забезпечення останніх солідну суму в розмірі 800 гульденів [8]. Для порівняння варто відзначити, що для заснованого в 1409 р. Лейпцизького університету саксонські маркграфи встановили дотацію в розмірі лише 500 гульденів [9]. Відомо, що й інші ганзейські міста надавали університету Ростокі грошову допомогу [10]. Траплялися також приватні пожертвування. У 1439 р. любецький бургмістр Генріх Рапезульвер заповів Ростоцькому університету стипендіальний фонд для шести студентів [11].

Певну допомогу отримував університет і від князівської влади, хоча тут радше можна говорити про сприяння в одержанні коштів, а не про прямі дотації. У 1460 р. герцог Генріх надав закладу право на придбання всіх видів рент і користування ними [12]. У 1491 р. мекленбурзькі володарі добилися перетворення університетської церкви св. Якоба на собор, усі прибутки від якого надходили для потреб університету [13]. Помітну роль у матеріальному забезпеченні університету відіграла католицька церква. У перші ж роки його існування папа Римський надав Ростоцькому університету вісім пребанд у монастирях і церквах [14]. Такий спосіб розв'язання життєво важливого питання матеріального забезпечення мав одним із наслідків ту обставину, що всередині університету створювався штат людей, економічно залежних від світської влади і церкви, а тому зобов'язаних сприяти проведенню в життя їхньої політики.

Німецькі університети виникли порівняно пізно. На той час перші європейські університети вже подолали нелегкий етап тривалої і нерідко драматичної боротьби за свої привілеї. Їхнім досвідом і здобутками німці змогли скористатися в готовому вигляді, щасливо уникнувши стадії виснажливого здобуття університетських свобод. Ця обставина помітно полегшила отримання ними необхідних привілеїв [15].

Найважливішим серед них стало право автономної юрисдикції. Усі посадові особи в Ростоцькому університеті були виборними [16]. Ректор обирався магістрами і докторами на один семестр і був зобов'язаний мати духовний сан, що посилювало контроль церкви за діяльністю університетських властей і надавало ректору право здійснювати юрисдикцію над представниками духовенства в університетських стінах. Ректор головував у раді і на загальних зборах університету, приймав присягу у майбутніх викладачів і школярів, видав матрикулярними списками, скарбницею, навчальними приміщеннями і гуртожитками університету, придбанням книжок для бібліотеки [17]. До його компетенції входив судовий розгляд і визначення покарання відповідно до університетських статутів. Лише при скоєнні особливо тяжких злочинів справа передавалась до єпископського або князівського суду [18]. Втручання у справи, підпорядковані ректору, загрожувало будь-якій посадовій особі стягненням штрафу [19].

Якщо на ректора покладалися насамперед адміністративні функції, то до обов'язків декана входив контроль за всіма сферами навчальної і матеріальної діяльності факультету. Декан обирався двічі на рік магістрами і докторами на кожному факультеті. Він мав стежити за дотриманням факультетських статутів, головувати на всіх урочистих актах, факультетських диспутах та іспитах, приймати клятви від претендентів на отримання вченого ступеня, відати касою факультету і зберігати факультетську печатку [20]. Посаду декана могли обіймати лише досвідчені та авторитетні викладачі.

З санкції папи Ростоцький університет отримав право надавати вчені звання з теології, логістики, каноністики, філософії і медицини. Перші професори були запрошені з Ерфуртського та Лейпцизького університетів. Уже в першому семестрі університет отримав свої статuti, складені за ерфуртськими зразками [21]. Тоді ж 160 студентів з німецьких земель, Данії, Швеції, Ліфляндії, Курляндії і Польщі розпочали заняття [22].

Зазвичай навчання починалося років з п'ятнадцяти, але серед студентів зустрічалися люди різного віку. Нікого не дивувала та обставина, що поряд з юнаками премудростями науки оволодівали й немолоді посивілі чоловіки. Прослухавши встановлене число курсів на факультеті вільних мистецтв («артистичному»), студент ставав спочатку бакалавром, а згодом і магістром мистецтв. Статутом визначалося, що цей ступінь могла отримати особа, яка пройшла семирічний цикл навчання, віком не молодша 21 року. Перед

магістром відкривалися дві перспективи: або почати викладацьку практику, або продовжити навчання на одному з вищих факультетів - медичному, теологічному, правовому. Навчання на них тривало в середньому 7-9 років, але на теологічному було найдовшим - 12-15 років. Головне полягало в тому, що ступінь, присуджений університетом, мав визнаватися в усьому християнському світі. Гарантом цього виступала універсальна влада, насамперед папство, яке видавало університетам хартії. Заперечити повноцінність ступеня - означало кинути виклик цій владі.

Робочий день студента був таким. Ранок відводився на слухання ординарних лекцій, під час яких викладач зачитував певний уривок з тексту обраної ним книжки, виділяв у ньому важливу з його точки зору проблему і розбивав її на окремі питання. На вечірніх, екстраординарних лекціях вже інші викладачі займалися зазвичай повторенням і тлумаченням вранішньої теми, але могли зосередити увагу й на спеціальних питаннях. Головний акцент робився на прищепленні вміння розбивати текст на змістовно важливі питання. Не менша увага приділялась і виробленню у студентів навичок ведення полеміки. З цією метою щотижня в стінах університету влаштовувалися диспути, де на практиці шліфувалась полемічна майстерність. Вони проходили відповідно до особливого кодексу честі й тому нагадували своєрідні турніри. Збираючи численну публіку, такі диспути нерідко перетворювалися на справжні інтелектуальні двобої.

При вступі до університету юридичних перепон не існувало, але за навчання і житло щороку доводилося сплачувати 4 гульдени [23], що призводило, як свідчать підрахунки, до виключення в середньому 40-50 % студентів. Їх соціальний склад був досить строкатим. У XV-XVI ст. представники духовенства становили приблизно 20 %, представники світської феодальної влади та її адміністрації - близько 10 %. Тут здобували освіту члени правлячого дому Мекленбургів, у матрикулах зустрічаються також імена графів Ольденбургів, Дальменхорстів та інші [24]. До 40 % студентів становили вихідці з бюргерства та патриціату. Частка бідних та малозабезпечених студентів досягала 30 %. Переважання бюргерського елемента було звичайним для європейських університетів XV-XVI ст. Така особливість соціального складу студентства зумовлювалась насамперед тим, що саме відкриття університетів значною мірою диктувалося інтересами і розвитком міського життя.

За національним складом у Ростоцькому університеті переважали німці. З 15 тис. студентів, що навчалися в XV-XVI ст., вони становили приблизно 80 %. Значним був приплив школярів із скандинавських країн - до 10 % всієї студентської маси. В університетських матрикулах часто зустрічаються імена студентів з Нідерландів і Східної Прибалтики, рідше - з Чехії, Польщі та Угорщини. У 1493 р. був зафіксований приїзд руського, позначеного як новгородець Малий, але це єдиний випадок: студенти з Росії ще раз згадуються лише в XVII ст. [25].

Основна спрямованість навчального процесу в університеті, його докладна регламентація і ретельний контроль, здійснюваний вищою адміністративною особою - канцлером, мали надійно гарантувати церкву від можливого проникнення в університет ідеології, чужої догматам католицької віри. Традиційне навчання базувалось на засвоєнні праць визнаних авторитетів. На медичному факультеті викладання здійснювалося за Гіппократом. Для неприйняття будь-якого нового методу лікування цілком достатнім виявлялося спритно підібране висловлювання «батька медицини» [26]. Така двотисячолітньої давності цитата важила значно більше, ніж практичний досвід і спроби самостійного дослідження.

Ситуація в університеті почала змінюватись лише з проникненням в його стіни гуманістичних ідей.

Першим з гуманістів, пов'язаних з Ростоцьким університетом, був Конрад Цельтіс. У 1487 р. він почав читати тут лекції з теорії латинської поезії, які мали великий успіх [27]. Хоча видатний гуманіст перебував у Ростокі лише близько двох місяців, його діяльність не лишилася безслідною, оскільки лекції Цельтіса збудили живий інтерес до класичної спадщини.

У 1503 р. в Ростокі появився майстер ліричної поезії і сатири Герман фон дем Буше - один з найблискучіших гуманістів тієї епохи. Оригінальне трактування уривків з Ціцерона, Вергілія, Овідія та інших класиків, витонченість форм викладу, прекрасне знання мови приваблювали на його лекції численних слухачів. Аудиторії деяких професорів зовсім опустіли, і вражені колеги почали нападати на Буше. У відповідь поет написав на них нещадну сатиру, де висміяв прихильність до схоластичних зразків, «кухонну латину», нездатність захоплювати студентів. Вибухнув скандал, і Буше змушений був у 1506 р. залишити Росток [28]. Хоча Буше перебував тут порівняно недовго, саме завдяки йому в університеті вкоренилися основи гуманістичної латини. У 1510 р., коли в місті появився Ульріх фон

Гуттен, в університеті вже існував ґрунт для сприйняття його гуманістичних ідей.

Восени 1509 р. Гуттен, мандруючи по Німеччині, провів певний час у Грайфсвальді, де слухав лекції в місцевому університеті. Тут він тяжко захворів і дуже потерпав. Міський бургомістр, багатий купець Ведеге Летце та його син Хеннінг, професор права, надали Гуттену допомогу. Проте пізніше, за твердженням самого гуманіста, вони повелися щодо нього так недружньо, з такою підкресленою нешанобливістю, що, ледве одужавши, зневажений Гуттен, не маючи коштів, узимку, в сильний холод, вирушив пішки до Ростокі. По дорозі його наздогнали слуги бургомистра, які відібрали всі його пожитки разом з книжками та рукописами. У такому жалюгідному стані Гуттен з'явився в Ростокі, де, за його власним зауваженням, зустрів виключно дружній прийом і здобув другу батьківщину. Лекції, які Гуттен невдовзі почав читати в Ростоцькому університеті і які були присвячені переважно мистецтву і поезії, отримали визнання не тільки у студентів, а й у багатьох викладачів. Егберт Гарлем, Берторд Моллер, Герхард Фрільден, Петер Боє, на адресу яких Гуттен висловлювався з великою повагою, склали коло його однодумців [29].

У 1510 р. Гуттен опублікував у двох книгах 20 латинських елегій «Проти Летів». У вступній частині до першої книги він прозою та у віршах висловлює хвалу своїм ростоцьким друзям, а в елегіях з нищівною дотепністю і в'їдливістю викриває підступність своїх напасників і закликає до правосуддя. В цих елегіях уперше чітко проявляється характерна риса гуттенівського таланту - його безжальна сатира. Тоді ж Гуттен пише дидактичну поему «Про мистецтво поезії», яка мала великий успіх: надрукована у 1511 р., вона декілька разів перевидавалася в XVI ст.

Передмову до цієї роботи Гуттен написав вже не в Ростокі, а у Віттенберзі, куди він подався наприкінці 1510 р.

Отже, подібно до інших гуманістів, Гуттен недовго залишався в Ростоцькому університеті і так само, як і вони, виступив у своєрідній ролі мандруючого пропагандиста гуманізму, активно сприяючи руйнуванню схоластичних засад освіти. У 1510 р., однак, ситуація в Ростокі була вже іншою, ніж у часи Цельтіса і навіть Буше. Проте їхня праця і зусилля місцевих прихильників видатних гуманістів не пропали марно: в університеті склалася атмосфера, досить сприятлива для поширення гуманістичних ідей, були зроблені перші кроки в реформі освіти.

Лекції Гуттена, його творчість у Ростокі, дружні зв'язки з викладачами та студентами університету дали новий стимул зростанню інтересу до гуманізму. Чималою мірою завдяки Гуттену

в Ростокському університеті засвоєння гуманістичних ідей зробило ще один важливий крок. Цей процес отримав подальший розвиток уже в епоху Реформації.

1. *Schnitzler E.* Die Gründung der Universität Rostock // WZR-1957/58.-N 1.-S. 149-153.
2. *Schröder M. D.* Papistisches Mecklenburg.- Wismar, 1741.- Bd. 2.- S. 1805-1809, 1928-1935.
3. *Rische A.* Geschichte Mecklenburgs vom Tode Heinrich Borvins II. bis zum Anfang des 16. Jhs.-Berlin, 1901.-Bd. 2; *Witte H.* Mecklenburgische Geschichte.- Schwerin, 1909.- Bd. 1.
4. *Krabbe O.* Die Universität Rostock im 15. und 16. Jh.-Rostock, 1854; *Koppmann K.* Zur Geschichte der Universität Rostock // Hansische Geschichtsblätter, 1894.- S. 83-97.
5. *Hamann M.* Mecklenburgische Geschichte.-Köln-Graz, 1968; *Wriedt K.* Stadtrat-Bürgertum-Universität am Beispiel norddeutscher Hansestädte // Studien zum städtischen Bildungswesen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit.-Göttingen, 1983.- S. 499-523.
6. *Schnitzler E.* Die Stiftbulle der Universität Rostock vom Jahre 1419 // Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock: Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe.- 1954.- N 3.- S. 225-236 (далі - WZR); *Idem.* Die Gründung der Universität Rostock // WZR.- 1957/58.- N 1.- S. 149-153; *Idem.* Zur hansischen Universitätsgeschichte // Hansische Studien.- 1961.- S. 354-368; *Olechnowitz K.-F.* Die Universität Rostock und die Hanse // WZR.- 1964.- N 2/3.- S. 239-248.
7. *Ibid.*- S. 1936.
8. *Koppmann K.* Zur Geschichte...- S. 23.
9. *Hoyer S.* Die Gründung der Leipziger Universität // **Karl-Marx-Universität Leipzig.** 1409-1959. Beiträge zur Universitätsgeschichte.- Leipzig, 1959- Bd. 1.- S. 20-21.
10. *Krabbe O.* Die Universität...- S. 431^35.
11. Urkundenbuch der Stadt Lübeck.- Leipzig, 1890.- Bd. 8-N473.
12. *Schröder M. D.* Papistisches Mecklenburg...- S. 2135-2136.
13. Hanserezeesse. III. 2.- N 562.
14. *Schröder M. D.* Papistisches Mecklenburg...- S. 1937.
15. *Stein F.* Die akademische Gerichtsbarkeit in Deutschland.- Berlin, 1891.-S. 11.
16. *Schröder M.D.* Papistisches Mecklenburg...- S. 1939.
17. *Ibid.*-S. 1941.
18. *Schnitzler E.* Die Gründung ...- S. 153.
19. *Schröder M. D.* Papistisches Mecklenburg...- S. 1943.
20. *Ibid.*- S. 1945.
21. *Krabbe O.* Die Universität...- S. 47.
22. Die Matrikel der Universität Rostock.-Rostock, 1899.-Bd. 1. z. J. 1419.
23. *Krantz A.* Wandalia.- Frankfurt, 1580.- CCIII, 9.
24. Die Matrikel.- Bd. 1.- z. J. 1470, 1486, 1492.
25. Die Matrikel.- Bd. 1 - z. J. 1493, Bd. 3.- z-J. 1635, 1672.
26. *Krabbe O.* Die Universität Rostock...- S. 72-105.
27. *Ibid.*- S. 256-257.
28. *Ibid.*- S. 259-262.
29. *Ibid.*- S. 266-269.

N. Podalyak

THE UNIVERSITY OF ROSTOK AND GERMAN HUMANISTS

The article deals with the creation of the eldest in Baltic University of Rostok and its activity in 15-16th c. The questions of material guaranteeing and organization of an educational process in the University, of the order of election on teaching posts, of scholar degrees assignment, and of a substance of University autonomy are considered. The social and national composition of students, and also the character of changes in the learning process after arrival of outstanding German humanists are discussed.